

EAKR arvioinnin syksyn 2010 keskustelutilaisuuksien raportti seurantakomiteoille 5.11.2010

Teema 4. Ympäristövaikutukset ja kestävä kehitys

Gaia Consulting Oy

Johdanto

Syksyllä 2010 toteutettiin kaikilla EAKR suuralueilla keskustelutilaisuudet, jotka olivat osa EAKR arvioinnin tiedonkeruuta. Keskustelutilaisuudet toteutettiin teemakohtaisista arvioinneista vastuussa olevien arvioijien yhteistyönä siten että kukin arviointitaho vastasi oman teemansa keskustelujen raportoinnista. Tähän muistioon on koottu Teeman 4 – Ympäristövaikutukset ja kestävä kehitys – keskustelujen yhteenvedot suuralueittain. Tilaisuuksien keskustelut on raportoitu omina kokonaisuuksinaan, jotta suuralueet paremmin tunnistavat oman tilaisuutensa keskustelun. Eri suuralueilla käsiteltiin kuitenkin hyvin pitkälti samoja aiheita. Yhteenvedo yhteisistä aiheista ja toimenpidesuosituksista on koottu kalvoille, jotka myös toimitettu seurantakomiteoille.

Etelä-Suomen keskustelutilaisuuden (28.9.2010) yhteenvedo

Suuralueen kannalta mielenkiintoiset asiakokonaisuudet

Ympäristövaikutusten arvioinnin kannalta Etelä-Suomessa on ajallisesti tapahtunut selkeä muutos aikaisempaan. Nykyään ympäristövaikutusten arviointi hoidetaan hankkeissa hyvin. Myös ohjeistus on tämän osalta selkiytynyt ja vakiintunut. Ympäristöteema on Etelä-Suomessa hankkeiden valintakriteerien määritelmässä vahvasti painotettu ja ympäristömyönteisyyttä onkin selkeästi monessa hankkeessa. Ympäristöteknologioihin, uusiin energiamuotoihin ja vastaaviin painottuvien hankkeiden toteutumisesta on myös helpompi seurata, koska niihin voidaan kohdistaa selkeitä ympäristöindikaattoreita. Tasa-arvolle ja ympäristölle olisikin tarpeen kehittää nykyistä paremmat indikaattorit, joilla voidaan seurata lyhyen aikavälin vaikutuksia. Tämä on myös komission esittämä toive. Nykyiset indikaattorit soveltuvat paremmin pitkän aikavälin vaikutusten seurantaan.

Tasa-arvo käsitteenä ja osana hankkeita herätti paljon keskustelua. Miten tasa-arvo tulisi huomioida EAKR-hankkeissa ja pitääkö kaikissa hankkeissa mieltä tasa-arvoa? Tasa-arvon käsitettä EAKR-hankkeiden osalta tulisi selkiyttää ja laajentaakin. Nyt se käsitetään liian usein vain sukupuolien väliseksi tasa-arvoksi.

Itämeri-strategia on vakiintunut merkittäväksi osaksi EAKR-toimintaa. EAKR:n tuoma lisäarvo Itämeri-strategiaan tai Itämeri-strategian tuoma lisäarvo EAKR-ohjelmaan vaikutti epäselvältä.

Alueiden saavutettavuus - mitä sillä tarkoitetaan ja miten EAKR-rahoitusta käytetään siihen?

Kestävän kehityksen laajentaminen muihin kuin ympäristöteemaan – miten voidaan korostaa ja toteuttaa aidommin ja laajemmin? Ideaali olisi, että kaikki ulottuvuudet toteutuvat kaikissa hankkeissa.

Lisäksi keskustelua käytiin horisontaalisten teemojen vaikuttavuudesta hankevalintaan, -ohjaukseen ja hankkeisiin. Horisontaalisia teemoja syötetään välillä puoliväkisin, koska EU edellyttää niiden huomioimista hankkeista. Ihmiset ovat osittain kyllästyneitä tähän. Mutta edelleenkin näitä teemoja ei ole kuitenkaan aidosti sisäistetty.

Yhteenveto kehittämistoimenpiteitä koskevasta keskustelusta

Ympäristövaikutusten arviointi

Ympäristöhankkeita on raportoitu paljon vähemmän kuin mitä niitä oikeasti on. Hakijoissa luultavasti esiintyy jonkin verran varovaisuutta hankkeen leimaamisessa ympäristöhankkeeksi. ”Innovatiivisuushuomassa” innovaatiot priorisoidaan usein ympäristön edelle.

Hanke ei kuitenkaan saisi missään nimessä olla ympäristönegatiivinen ja onkin hyvä, että hankevalinta karsii riittävän ympäristönegatiiviset hankkeet pois. Olisikin rahoittajan tehtävä puuttua siihen, jos hanke ei ole ympäristömyönteinen.

Keskustelua herätti myös se, kuinka tärkeää ylipäätään on arvioida ympäristövaikutuksia EAKR-ohjelman hankkeissa. Ympäristöön eniten vaikuttavat asiat tehdään kokonaan muilla rahoilla; EAKR-rahoituksen osuus tässä on todella vähäinen. Alustuksen perusteella ympäristöteemaa ei Etelä-Suomea lukuun ottamatta juurikaan tuoda esiin. Muutenkin hankkeiden vaikutukset ympäristöön ovat ennemminkin välillisiä ja välilliset vaikutukset ovat usein paljon suuremmat kuin välittömät. Tällä hetkellä välillisiä vaikutuksia ei juuri arvioida eikä niiden arvioimiseksi ole työkaluja. Välillisten vaikutusten olisi oltava riittävän selkeät hankkeen toiminnallisuuden näkökulmasta, jotta niitä voitaisiin arvioida.

Tänä vuonna on laajemmaltikin otettu käyttöön nk. YVA-lomake, joka täytetään valittujen – ei kaikkien - hankkeiden osalta. Lomakkeessa huomioidaan kaikki kestävän kehityksen osa-alueet. Lomake täytetään hankevalinnan vaiheessa. Vastaavaa lomaketta ei ole tällä hetkellä käytössä hankeseurannan osalta, vaan seurannan indikaattorit keskittyvät mm. yrittäjyyden ja uuden liiketoiminnan luomiseen. Hankeseurannassa ei ole osana kestävän kehityksen teemaa ja seurantavaiheeseen olisikin kehitettävä indikaattoreita kestävän kehityksen näkökulmasta, esimerkiksi:

- Alueiden ympäristöohjelmien toteuttaminen, ilmastostrategian toteuttaminen
- Hiilijalanjäljen laskenta
- Vammaiskysymyksen, eri kansalaisryhmien, eri ikäryhmien huomioon ottaminen

Tasa-arvon käsitettä olisi avattava ja laajennettava sukupuolten välisestä tasa-arvosta kuvaamaan mm. vammaisten, eri ikäryhmien ja maahanmuuttajien huomioon ottamista, yhdenvertaisuutta, ryhmien välisiä ja tasa-arvoisia palveluita sekä alueellista tasa-arvoa. Tasa-arvo yhtenä valintakriteerinä ei nykyisellään toimi, ellei käsitettä täsmennetä ja laajenneta myös hankeseurantaan.

Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta osallistujat olivat sitä mieltä, että tasa-arvo on syytä pitää mukana EAKR- hankevalinnassa ja seurannassa. Sukupuolten välinen tasa-arvo ei edelleenkään toteudu, vaikka tasa-arvon voisi osallistujien perusteella olettaa vallitsevan perusajatuksena kaikkien hankkeiden taustalla. Palvelukokeiluhankkeet usein edistävät sosiaalista tasa-arvoa (vammaishankkeet, esteettömyyttä tukevat esimerkiksi matkailuhankkeet). Lisäksi ovat toimintaympäristöhankkeet, joissa on toimittava sukupuolineutraalisti tai etsittävä ne toimijat, jotka toimivat sukupuolineutraalista näkökulmasta. Maahanmuuttoteemoja ei kuitenkaan EAKR-hankkeissa käsitellä - tämä kuuluu enemmän ESR:n piiriin. Hankevalinnassa pitäisikin määritellä tarkemmin, mitkä ovat hankkeen suurimmat vaikutukset; kohdistuvatko hankkeen vaikutukset eniten ympäristöön, tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen vai mihin sekä selitys tälle.

Eriäviä näkemyksiä esiintyi siitä, tulisiko tasa-arvoa lainkaan sisällyttää hankevalintakriteereihin ja missä muodossa. Tasa-arvon toteutumista ja edistämistä pidettiin kuitenkin tärkeänä ja yhteenvetona voisi todeta, että tasa-arvon seurannalle tulisikin kehittää järkeviä indikaattoreita, sillä toimimattomat valintakriteerit tai seurantaindikaattorit syövät hankkeiden merkittävyyttä – tasa-arvo ei saa olla pelkästään sukupuolten välinen asia. Rahoittajia tulisikin opastaa tasa-arvon määritelmistä ja tavoitteista. Myös hankeohjauksessa voitaisiin hankkeiden toteutuksen osalta painottaa tasa-arvon edistämistä.

Itämeri-strategiasta keskusteltiin paljon ja ryhmissä oltiin sitä mieltä, että sen on järkevää pitää osana EAKR-ohjelmaa. Itämeri-strategian puitteissa saadaan mahdollisesti lisättyä meren yli tapahtuvaa kanssakäymistä, joka osaltaan tuo uusia kumppaneita ja lisää Itämeren maiden alueiden kilpailukykyä ja elinvoimaisuutta. Itämeri-strategia tuo myös selkeää vaikuttavuutta ympäristöliiketoiminnan edistämisen kannalta; ympäristöriskien hallinta, elinympäristön elinvoimaisuus. Itä-Suomen ja Pohjois-Suomen suuralueiden sisällyttäminen Itämeri-strategian piiriin ei kuitenkaan ole järkevää; arktisella alueella on oma ulottuvuutensa Barentsinmeren suuntaan. Etelä-Suomen ja Länsi-Suomen suuralueille Itämeri-strategialla on paljon suurempi merkitys. Huomioitava on, että tarvittaisiin yksi kokoava ohjelma jota hallinnoitaisiin yhdestä paikasta – nyt erilliset kansalliset, alueelliset, paikalliset jne. ohjelmat pilkkovat hallinnon, koordinoinnin ja rahat, jolloin hukataan paljon resursseja.

Alueiden saavutettavuuden osalta todettiin, että saavutettavuuden ulottuvuus on moninainen ja sillä voidaan tarkoittaa tietoliikennepalveluiden parantamista, paikallisten palveluiden paikallaoloa jotta ihmiset voivat ylipäänsä asua alueella, fyysisen ja luonnonympäristön asuttavuutta sekä taloudellista ja sosiaalista kehitystä. Pohdiskelua herätti julkisen liikenteen kehittäminen EAKR-rahoilla alueen saavutettavuuden nimissä. Saavutettavuus kansallisella tasolla onkin tärkeää alueen elinvoimaisuuden kannalta (junaratat, lentokentät), mutta paikallisliikenteen kehittämiseen ei tarvetta nähty – kaikilla on maaseudulla auto tai muu kulkuneuvo.

Kestävän kehityksen ja ympäristöteeman edistäminen koettiin ryhmäkeskusteluissa tärkeäksi. Innovatiivisuus priorisoidaankin usein ympäristön edelle. Ympäristöteema ja kestävän kehityksen toteuttaminen tulee jatkossa luultavasti olemaan erilaisesta perspektiivistä mukana kun ympäristöliiketoiminnan luominen liitetään enemmän kilpailukykyyn ja alueen elinvoimaisuuteen kuin suoraan ympäristöhaasteisiin vastaamiseen.

Ympäristöteeman näkökulmasta on myös tärkeää tuoda voimakkaammin esille näkökulmaa yritystoiminnan kehittämiseksi, tutkimus- ja innovaatiotoiminnan edistämiseksi, käytännön innovaatoratkaisujen luomiseksi sekä osaamisen lisäämiseksi. Kysymyksiä herättikin se, miten EAKR voi auttaa ympäristöliiketoimintaa tai -teknologiaa kilpailukykyisemmäksi. Näitä tuetaan kansallisellakin tasolla - miten välttää päällekkäisyydet? Tarvittaisiin suoria yritystukia sekä riskinottoa ja pitkäjänteisyyttä rahoittajan osalta erityisesti tuotteistamisvaiheeseen. Lisäksi tarvitaan strategisempia yhteistyösopimuksia toteuttajien kanssa – lähdettäisiin oikeasti hakemaan 10-20 vuoden sopimuksia jonkin tietyn klusterin kehittämiseksi (vrt. Ruotsi).

Keskustelua käytiin myös siitä, olisiko rahoittajan tehtävä puuttua siihen, jos hanke ei ole ympäristömyönteinen? Insenttiivinä voitaisiin esimerkiksi käyttää korkeampia tukitasoja jos hankkeella on positiivisia vaikutuksia ympäristöön, kestävään kehitykseen ja/tai innovaatiotoimintaan. Yritystukia voitaisiin ”teemoittaa”: ”Kaikki yritykset jotka tekevät tämän toimenpiteen, saavat tuen siihen”. Tukitasot voisivat vaihdella teeman mukaan. TL1:n rahoitusosuus on niin suuri, että sillä voisi olla suurikin merkitys teeman 4 toteuttamiseen jos ympäristöpuolen hankevalintoihin kiinnitettäisiin enemmän huomiota. Myös neuvonnalla myöntöprosessin aikana voitaisiin toimintaa ohjata jonkin tietyn prosessin suuntaan. Toisaalta toiminnan tulisi olla jo itsessään tavoitehakisempaa jo prosessin aikaisemmassa vaiheessa. Myös toimijoiden omalla motivaatiolla on suuri vaikutus hankkeen juurruttamiseen ja hankkeeseen sitoutumiseen kehittämisvaiheen jälkeen - mitä parempi motivaatio, sitä menestyksekkäämpi hanke.

Kestävän kehityksen teemaa tulisi määrätietoisesti laajentaa muihin kuin ympäristöulottuvuuteen, verrattuna esimerkiksi EU:n kestävän kehityksen strategiaan, jossa ulottuvuuksia on seitsemän¹. Näiden

¹ Kestävän kehityksen osa-alueet:

- 1) Ilmastonmuutos ja puhtaat energiamuodot - Energiatehokkuus, uusiutuvat energialähteet, ilmastonmuutokset aiheuttamien riskien vähentäminen, CO₂-päästöjen vähentäminen
- 2) Ihmisten elinympäristöt ja terveys - Meluntorjunta, kaupunki- ja muiden elinympäristöjen viihtyisyys, elintarviketurvallisuus
- 3) Luonnonvarojen suojelu ja kestävä käyttö - Vesistöjen, maaperän ja luonnon monimuotoisuuden säilymistä tukevat hankkeet
- 4) Kulttuuriympäristöjen suojelu - Rakennusten kunnostus elinkeinotoiminnan käyttöön, kulttuurimatkailu
- 5) Kestävä kulutus ja tuotanto - Jätteiden määrän vähentäminen, hyötykäyttö ja kierrätys, energia- ja materiaalitehokkuus, paikalliset uusiutuvat raaka-aineet ja palvelut, yritysten ympäristöjärjestelmät, ympäristöosaaminen ja tietoisuus, ympäristöteknologia
- 6) Kestävä liikenne - Joukko- ja kevyen liikenteen lisääminen, logistiikan tehostaminen, liikenneturvallisuus
- 7) Sosiaalinen osallisuus, väestönkehitys ja maahanmuutto - Syrjäytymisen estäminen

tulisi ohjata niin hankevalintaa kuin olla mukana hankeseurannassa. Myös viranomaisten osaamista kestäväen kehityksen ymmärtämisen osalta tulisi parantaa. Olisikin tarpeen, että viranomaiset osaisivat arvioida hankkeen ympäristövaikutuksia nykyistä paremmin. Käsitys ja osaamisen taso viranomaisten välillä on erilainen ja sen vuoksi hankkeiden pisteytyksissäkin on eroja. Horisontaaliset teemat eivät saisi olla nk. päälle liimattuja, vaan niiden tulisi oikeasti olla ajattelutapaan integroituja. Sekä viranomaiset että hakijat tarvitsisivat sparrausta horisontaalisista teemoista.

Pohjois-Suomen keskustelutilaisuuden (13.10.2010) yhteenveto

Suuralueen kannalta mielenkiintoiset asiakokonaisuudet ja yleistilanne

Pohjois-Suomessa kestävä kehitys (keke) huomioiminen EAKR-ohjelmassa on useiden toimijoiden mukaan kokonaisuutena parantunut edellisestä ohjelmakaudesta. Tästä huolimatta eräät toimijat näkevät ensisijaisten tavoitteiden, eli talouskasvun ja työllisyyden edistämisen sekä ympäristö- ja keke vaateiden yhteensovittamisessa monia ristiriitoja ja haasteita. Eräät toimijat myös pohtivat sitä, missä määrin nimenomaan EAKR-ohjelmalla voidaan puuttua ympäristön kannalta negatiivisiin trendeihin ja/tai tarttua ympäristövaateiden avaamiin uusiin mahdollisuuksiin & markkinoihin.

Pohjois-Suomen suur-alueella tuettavan toiminnan piirissä voidaan nähdä erityisesti toimintalinjoilla 1 ja 3 ympäristöön liittyviä prioriteetteja (Taulukko 1).

Taulukko 1. Tuettava toiminta Pohjois-Suomessa ja ympäristön tilan edistämiseen tähtäävä toiminta (vihreällä merkattu erityisesti ympäristön tilan edistämiseen liittyvä toiminta - toimintalinjalla 2 ei eksplisiittisesti ympäristön tilaan tähtääviä toimintoja)

Pohjois-Suomi	Tuettava toiminta
TL 1	<ul style="list-style-type: none">- uuden yritystoiminnan edistäminen- yritysten liiketoimintojen uusiutumisen ja vahvistumisen edistäminen- yritysten kansainvälistymisen edistäminen- kasvua edistävät kehittämisinvestoinnit- uusiutuvien energiamuotojen käyttötekniikan kehittäminen- ympäristötekniikan kehittäminen ja hyödyntäminen- ekotehokkuuden lisääminen yrityksissä- yritystukipalvelujen käytön lisääminen ja helpottaminen- pk-yritysten rahoitusmahdollisuuksien monipuolistaminen- t&k -toiminnan edistäminen yrityksissä- innovaatioiden tuotteistaminen ja kaupallistaminen- yritysverkostojen ja klustereiden kehittäminen- tieto- ja viestintätekniikan tehokas hyödyntäminen- saamelaisten yritystoiminnan edistäminen

TL 3	<ul style="list-style-type: none"> – uusiutuvan energian teollisen tuotannon edistäminen ja tehokkaiden energianhallintajärjestelmien kehittäminen – ympäristöriskien ehkäiseminen ja niiden ratkaisemiseen tarkoitettujen suunnitelmien ja toimenpiteiden kehittäminen – luonnon- ja kulttuuriympäristöjen tilaa parantavat ja vetovoimaa lisäävät hankkeet sekä matkailun toimintaympäristön kehittävät investoinnit ja tapahtumat – logistiikkajärjestelmien ja -palvelujen kehittäminen – elinkeinoelämän edellyttämät liikenne- ja tietoliikenneyhteydet – elinkeinoelämän edellyttämät yhdyskuntatekniikan ja ympäristöhallintamenetelmien uudenlaiset ratkaisut – toimintalinjan tavoitteisiin ja sisältöön liittyvät tutkimukset, selvitykset ja suunnitelmat sekä markkinointitoimenpiteet – sähköisten palvelujen ja sovellusten kehittäminen ja käyttöönotto – saamelaisväestön elinkeinoihin ja kulttuuriin liittyvät toimintaympäristöä parantavat hankkeet
------	---

Hankevalinnassa käytetyissä hankevalintakriteereissä kuitenkin ympäristönäkökulmalla on keskimäärin **melko** vähäinen merkitys, eli ympäristönäkökulma on vain yksi paristakymmenestä kriteeristä eikä ympäristökriteeri kokonaispisteityksessä nouse valintaprosessissa merkittävään asemaan.

Ympäristövaikutusten arvioinnin kannalta hakemusten taso on yleisesti ottaen kohdentunut mutta edelleen monet hakijoista ilmoittavat hankkeillaan saavutettavan monenlaisia positiivisia ympäristövaikutuksia, olettaen että tämä lisää hankkeen rahoituksen mahdollisuuksia. Tämä asettaa hankkeita arvioiville tahoille & rahoittajille haasteita, koska saadun tiedon perusteella pitäisi kyetä arviomaan todellisia ympäristövaikutuksia kriittisesti ja läpinäkyvästi, hankkeen ympäristöpositiivisuuden tai neutraaliuden arvioimiseksi.

Käsitteinä kestävä kehitys ja tasa-arvo mielletään hyvin laajoiksi termeiksi, joiden selkeyttäminen ja konkretisoiminen auttaisi sekä hankkeiden esittäjiä että päätöksentekijöitä. Tällä hetkellä kestävä kehitys mielletään hyvin usein pelkästään ympäristönäkökulmaksi ja vastaavasti tasa-arvo ennen kaikkea miesten ja naisten tasa-arvokysymykset kattavaksi termiksi. Kokonaisuutena ymmärretään, että horisontaaliset teemat, kuten kestävä kehitys ja tasa-arvo, on saatava integroitua kaikkeen EAKR-toimintaan, mutta tässä on parantamisen varaa konkretisoimisessa, parempien indikaattorien kehittämisessä sekä raportoinnissa.

Yhteenveto kehittämistoimenpiteitä koskevasta keskustelusta

Käsitteiden ja määritelmien selkeyttäminen

Useimmat toimijat näkevät, että kestävä kehityksen määritelmä, samoin kuin tasa-arvon käsite, kaipaisivat konkretisoimista ja selkeyttämistä siten, että hankkeiden esittäjät ja arvioijat käsittäisivät ne kutakuinkin samalla tavalla. Käytännössä TEM ja YM voisivat laatia kansalliset ohjeistukset jotka, voisi

myös lisätä esim. EURA:an kaikkien hyödynnettäväksi. Tämä helpottaisi myös hankkeiden keke-vaikutusten seuranta ja raportointia.

Samalla tavalla ympäristöpositiivisuuden käsite on tulkinnanvarainen ja kaipaa selkeyttämistä. Suuralueille on asetettu määrälliset tavoitteet, toimintalinjoittain vaihdellen, ympäristöpositiivisten hankkeiden rahoitus-osuudesta. Positiivisuuden tulkinta vaihtelee ja vaikkakin indikaattorina relevantti, sitä on tulkittava tietyllä varovaisuudella konkreettisten ympäristövaikutusten näkökulmasta.

Kuten edellä on todettu, tällä hetkellä hakijat joskus merkitsevät hankkeensa kaikin puolin ympäristöpositiiviksi (tunnistavat monenlaisia positiivisia ympäristövaikutuksia, olettaen että tämä lisää rahoituksen myöntämisen mahdollisuuksia). Arvioitsijoilla on joskus iso työ tunnistaa mitkä voisivat olla todelliset ympäristövaikutukset. Jo se, että nykyään YVA-lomake on suoraan mukana EURA:ssa (aiemmin erillinen liite, joka usein jäi täyttämättä tai huomaamatta), on positiivinen muutos.

Ympäristövaikutusten arviointi ja hankevalinta

EAKR-ohjelmaan ja ympäristövaikutusten huomioimiseen (ja kestävän kehityksen edistämiseen) liittyen nähtiin, että käytössä olevat hankevalintamenetelmät, mukaan lukien hankevalintakriteerit, ja usein hankkeiden valmisteluvaiheessa tapahtuva ”hankesparraus” pääsääntöisesti varmistavat sen, että mahdollisesti ympäristöneegatiiviset hankkeet ”filtteroituvat/siivilöityvät” pois EAKR hankekannasta. Vain poikkeustapauksissa on hakija ilmoittanut hankkeella olevan tiettyjä negatiivisia ympäristövaikutuksia. On luonnollista että kaikilla hankkeilla on jonkinlaisia luonnonresursseja kuluttavia vaikutuksia, mutta vain poikkeustapauksissa hakija ”rehellisesti” nostaa esiin tällaisia vaikutuksia. Yleensä hakijat pyrkivät katsomaan kokonaisvaikutuksia ja melko optimistisesti nostamaan esiin mahdollisia positiivisia ympäristövaikutuksia. Hakijat nostavat harvoin esiin välillisiä vaikutuksia, erityisesti siinä tapauksessa jos kyseessä ovat negatiiviset vaikutukset (esim. lisääntyvä lentoliikenne matkailussa jne.). Joissakin tapauksissa hakija jättää merkkäämättä keke- ja/tai tasa-arvo vaikutuksia, koska ei ymmärrä mitä niillä tarkoitetaan.

Niin sanottu ”hankesparraus” nähdään hyvänä tapana nostaa hankkeiden tasoa valmisteluvaiheessa, esittää tarkentavia kysymyksiä sekä selkeyttää tavoitteenasettelua. Koska kaikki eivät osaa/uskalla/halua hakea tällaista ”sparraus”- apua, on myös olennaista että tämä on mahdollisimman läpinäkyvää, jotta kukaan kyseenalaista hankevalintaprosessin tasapuolisuutta.

Kuten edellä on todettu, itse valintakriteereissä ympäristötekijöillä on yleensä hyvin pieni merkitys. Ympäristönäkökulma on vain yksi noin 20 valintakriteeristä, joissa kasvu, työllisyys jne. ovat usein merkittävimmät kriteerit (harvoin, jos koskaan ympäristönäkökulma on ollut ratkaisevassa asemassa kun päätetään mitä hanketta rahoitetaan).

Monet toimijat huomauttavat että hankevalintaprosessia ja koko EAKR-ohjelman hallinnointia ei tulisi ”yli-ladata” uusilla ympäristövaateilla, koska Suomessa on jo olemassa lainsäädäntö ja lupaprosessit, jotka estävät negatiivisten hankkeiden toteuttamisen. Lisäksi erilliset hankkeet, joilla on merkittäviä ympäristövaikutuksia edellyttävät virallisen YVA-prosessin.

Kuitenkin osallistujat näkivät, että on perusteltua edellyttää hakijoilta tiettyjen vähimmäisvaatimusten täyttämistä ja ympäristövaikutustensa analyysiä, jos ollaan hakemassa useita satoja tuhansia euroja hanketta varten.

Ympäristövaikutusten arviointi ja seuranta & raportointi

Käytännössä ympäristö- ja laajemmin keke- ja/tai tasa-arvovaikutusten arviointi edellyttää hyvän kokonaisnäkemyksen luomista, jota aktiiviset toimijat luovat hyvällä yhteistyöllä alueellisesti esim. YVA-ryhmiensä avulla tai olemalla itse aktiivisesti yhteydessä alueellisen ympäristökeskuksen (ELY:n) asiantuntijoihin (kaikilla alueilla ei ole YVA-ryhmiä).

Jatkossa olisi myös syytä pohtia millä tavoin ja kuinka yksityiskohtaisesti tulisi pyrkiä arvioimaan hankkeiden välillisiä ympäristövaikutuksia. Tämä ei ole hakijoille eikä usein hankerahoittajillekaan helppo tehtävä ja edellyttää usein pitkienkin arvo-ketjujen tuntemista ja arviointia. Tämä on olennaista siinä mielessä että välilliset vaikutukset ympäristöön saattavat tietyissä tapauksissa olla suuremmat kuin suorat ja välittömät vaikutukset lyhyellä aikavälillä.

Mikäli halutaan nykyistä paremmin tunnistaa ja seurata EAKR-ohjelman ympäristövaikutuksia, olisi myös hyvä edellyttää hankkeilta parempaa raportointia ympäristövaikutuksista. Tällä hetkellä indikaattorit eivät anna selkeää tietoa ympäristövaikutuksista. Esim. EAKR aluekoordinaattorit joutuvat pitkälti käsityönä keräämään tietoa EURA:sta ja muista lähteistä, jotta saisivat jonkinlaisen kuvan siitä minkälaisia ympäristövaikutuksia, keke-vaikutuksia ja/tai tasa-arvovaikutuksia hankkeilla on saattanut olla. Hankkeilla ei ole erillisiä velvollisuuksia raportoida näistä (ellei ole hankkeen nimenomainen tavoite). Jos esim. hankevalmistelussa ilmoitetaan hankkeella olevan tiettyjä positiivisia ympäristövaikutuksia, niin pitäisi edellyttää että vähintään näistä vaikutuksista lyhyesti raportoidaan loppuraportoinnissa

Itä-Suomen keskustelutilaisuuden (15.10.2010) yhteenveto

Suuralueen kannalta mielenkiintoiset asiakokonaisuudet

Ympäristöpositiivisten EAKR-hankkeiden osuus korostuu Itä-Suomessa muihin suuralueisiin nähden, mutta varsinaisia ympäristöhankkeita on muita alueita vähemmän.

Kestävä kehitys on käsitteenä laaja, mutta se ymmärretään usein vain ympäristön näkökulmasta. Kestävän kehityksen käsitettä tulee selventää ja sen sisällyttämistä hankearviointiin tarkentaa.

Tasa-arvo herättää Itä-Suomen EAKR-toimijoissa keskustelua. Käsitteen näkökulmaa toivotaan siirrettävän sukupuolten välisestä tasa-arvosta enemmän eri väestöryhmien väliseen tasa-arvoon.

Ympäristövaikutusten tunnistamista pidetään vaikeana hanke-ehdotuksia käsiteltäessä. Erityisesti välilliset ympäristövaikutukset jäävät helposti tunnistamatta.

Hajanainen aluerakenne luo Itä-Suomelle erityisiä haasteita palveluiden toteuttamisessa ja tasa-arvoisten elinolojen säilyttämisessä.

Yhteenveto kehittämistoimenpiteitä koskevasta keskustelusta

Ympäristöpositiivisten hankkeiden suurta osuutta suuralueen hankkeissa pidetään hyvänä asiana. Toimijoiden arvellaan tuntevan ympäristöasioiden merkityksen hyvin, mutta ympäristöasioiden jakautumisen erityispiirteiden syiden selvittäminen edelleen kiinnostaa hankkeiden kanssa toimivia henkilöitä. Kysymyksiä herättää esimerkiksi ympäristömyönteisyyden tunnistaminen ja kestävä kehityksen näkyminen eri hankkeissa. Ympäristömyönteisyyttä mittaavissa indikaattoreissa koetaan olevan tulkinnanvaraisuutta, mikä vaikeuttaa ympäristömyönteisyyden objektiivista tunnistamista. Lisäksi ympäristömyönteisten hankkeiden priorisointiin toivotaan selkeämpiä työkaluja.

Toimijat huomauttavat kuitenkin, että hankehallintoon ei toivota uusia kriteereitä tai raskaita ruutuja. Kriteeristöä on jo tiukennettu riittävästi ympäristöasioiden kohdalla, nyt tarvitaan olemassa olevien ohjeiden ja suuntaviivojen selkiyttämistä. Hanketoimijat pitää saada paremmin mukaan ympäristöasioiden huomioimiseen.

Ympäristöneegatiivisten hankkeiden puuttumista pidetään merkittävänä saavutuksena. Toimijat myöntävät kuitenkin, että suurin osa ympäristöneegatiivisista hankkeista karsiutuu pois jo kansallisen lainsäädännön ansiosta.

Varsinaisten ympäristöhankkeiden määrää halutaan nostaa Itä-Suomessa. Ratahankkeet ovat Itä-Suomessa tavallisia ja ympäristömyönteisiä, mutta varsinaisia ympäristöhankkeita on niukasti.

EAKR-hankkeiden puitteissa tehdään paljon ympäristötoimintaan liittyvää taustatyötä, esim. ilmastostrategioita. Koulutushankkeissa ympäristönäkökulmaa ei puolestaan pidetä kovin merkittävänä.

Kestävä kehitys tulee toimijoiden mielestä pitää mukana kaikissa toimilinjoissa, koska EAKR voi osaltaan tukea kestävä kehityksen aatteen huomioimista yhteiskunnassa. Ympäristön lisäksi tulee huomioida

myös muut kestävän kehityksen tasot, erityisesti sosiaalinen kestävyys. Taloudellinen kestävyys tulee esille jo hankkeiden jatkuvuutta arvioitaessa. Kestävän kehityksen eri osa-alueet tulee selvittää rahoituspäätösten tekijöille entistä paremmin, jotta niihin liittyvät elementit kyetään tunnistamaan. Kestävän kehityksen ulottuvuudet voisi myös jaotella tarkemmin, jotta kaikki hankkeet eivät olisi automaattisesti kestävän kehityksen kannalta myönteisiä. Kaikki kestävän kehityksen osa-alueet tukevat hyvinvointia, mutta sosiaalinen kehitys ei silti välttämättä tule mieleen hankearviointien yhteydessä.

Kestävän kehityksen huomioiminen sen laajassa merkityksessä voi olla hanketasolla vaikeaa. Se voidaan kuitenkin huomioida esimerkiksi maakuntaohjelmissa.

Tasa-arvo herättää runsaasti keskustelua suuralueen toimijoiden keskuudessa. Tasa-arvoelementtien koetaan menevän helposti ohi sekä hankkeiden suunnittelijoilta että niiden arvioijilta vaikka niitä olisikin löydettävissä hankesuunnitelmista. Suomessa sukupuolten välistä tasa-arvoa pidetään itsestäänselvytenä, mutta tasa-arvon käsitettä tulee laajentaa ja täsmentää, jotta sen muistetaan kattavan myös eri väestöryhmien sekä eri alueiden välisen tasa-arvon. Erityisesti ikääntyvien ryhmän tasa-arvoinen kohtelu kasvattaa merkitystään. Tasa-arvosta voisi puhua yhdenvertaisuutena, jolloin näkökulma olisi lähtökohtaisesti laajempi.

Tasa-arvoelementtejä pidetään myönteisenä asiana hankkeissa. Tasa-arvolle ei kuitenkaan koeta tarvittavan uusia omia kriteereitä, sillä tasa-arvo tulee toimijoiden mukaan esiin muiden kriteerien kautta. Selkeästi tasa-arvoa edistäviä hankkeita on kuitenkin ollut vaikea löytää ohjelman vuosikertomusta valmisteltaessa. Osa toimijoista näkee tasa-arvoasioiden kuuluvan EAKR:a enemmän Euroopan sosiaalirahaston piiriin.

Ympäristövaikutusten tunnistamista pidetään hankalana. Monet ympäristövaikutuksista ovat laadullisia, jolloin niitä ei voida mitata määrällisin mittarein. Monissa hankkeissa, erityisesti tutkimuspuolella, ympäristövaikutukset ovat usein välillisiä, jolloin niiden tunnistaminen on entistä haastavampaa. Keskusteluissa kävi myös ilmi, että ympäristöteknologiaan liittyviä hankkeita pidetään ensisijaisesti teknologiahankkeina, eikä niiden ympäristökytköksiä välttämättä tunnisteta.

Ympäristövaikutusten tunnistamisen hankaluuden takia monet yrityshankkeet on merkitty ympäristöneutraaleiksi, vaikka niillä voi olla positiivisia vaikutuksia. Investointihankkeissa ympäristövaikutusten roolia ei nähdä merkittävänä, mutta hankkeiden pitkä vaikutusketju voi kätkeä sisään monenlaisia vaikutuksia.

Ympäristövaikutusten arviointi voisi olla EAKR-hankkeiden kohdalla selkeämpää. Toimilinja 1:ssä hanke-ehdotusten ympäristövaikutusten arvioinnit ovat usein yltiöpositiivisia. Hankkeiden valitsijat käyttävät arvioinnissa kuitenkin omaa järkeään. Toimijat toivovat, että sekä hankkeiden suunnittelijat että arvioijat kiinnittäisivät vielä lisää huomiota hankkeiden ympäristövaikutuksiin. Arvioijat voisivat kysellä aktiivisesti ympäristövaikutusten perään, mikäli niitä ei ole esitetty hankehakemuksessa riittävän selvästi. Myös hankkeissa tehtävien hankintapäätösten kohdalla voitaisiin suositella hankintojen ympäristövaikutusten huomioimista. Lisäksi eri elinkeinomuotojen ympäristö- ja tasa-arvoaikutukset tulee ottaa huomioon.

Suuralueella merkittävä YVA-keskittymä on Itä-Suomen yliopiston Kuopion kampusalueella oleva ympäristövaikutusten arviointiin ja erityisesti bioenergian tuotannon ja käytön vaikutusten tutkimukseen keskittynyt Kantiva-tutkimuskeskus. Keskus toimii yhteistyössä Joensuun kampuksen ja yritysten kanssa.

Ympäristöindikaattoreita ei pidetä kovin toimivina. Kasvihuonekaasupäästöindikaattori ei toimi EAKR-hankkeissa hankkeiden pienen koon takia. Lisäksi rajan vetäminen kasvihuonekaasupäästöjen kokonaisvaikutusten kohdalla on vaikeaa, sillä välillisiä vaikutuksia on joskus hyvin hankala arvioida. Kasvihuonekaasujen kasvu ja väheneminen on kuitenkin hyvä huomioida hankkeita arvioitaessa.

Uusiutuva energia ja energiatehokkuutta tulisi edistää EAKR:n puitteissa. Energiatehokkuus tulee huomioida laitehankinnoissa. Samalla sekä yritys- että muiden hankkeiden arvioinneissa tulisi kiinnittää huomiota materiaali- ja energiatehokkuuteen.

Kansainvälinen näkökulma ei tule yleensä esiin paikallisissa ja alueellisissa hankkeissa. Suuralueen erityisosaamista voisi kuitenkin viedä myös ulkomaille. Esimerkiksi puhdas vesi –osaaminen kuuluu alueen erityisosaamiseen. Kansainvälistymistä ei tule ottaa omaksi kriteerikseen, mutta se voidaan huomioida positiivisena tekijänä, mikäli se tukee hanketta.

Ympäristöliiketoiminta tuntuu kuuluvan melkein kaikkiin yrityksiin. Ympäristöliiketoiminta voidaan käsittää joko suppeana tai laajempaan. Laajassa näkökulmassa huomioidaan yritysten liiketoiminnan kaikki suhteet, kun suppeassa yrityksen liiketoiminta keskittyy nimenomaan ympäristöasioihin. Toimijoiden mukaan EAKR saisi tukea ympäristöliiketoimintaa, koska jos liiketoiminta-alueeseen ei panosteta, voidaan jäädä jälkeen muiden alueiden kehityksestä. Ympäristöasioiden merkitystä kilpailukyvyyn nostamisessa voidaan pitää osin EAKR:n tehtävänä, ja EAKR voi tukea esimerkiksi tutkimus- ja kehitystoimintaa. Jatkoa ajatellen voitaisiin miettiä myös löytyykö Itä-Suomesta ympäristöklusteria.

Suuralueen perinteisten teollisuudenalojen hiipussa tulee etsiä uusia toimialoja ja kehittää vanhoja ympäristöystävällisempään suuntaan.

Itä-Suomen alueellisista erityispiirteistä esiin nousevat hajanainen aluerakenne, runsaat liikkumista toisaalta rajoittavat ja toisaalta edistävät vesistöt sekä Venäjän läheisyys. Saavutettavuuskysymykset korostuvat Itä-Suomessa, koska alueen aluerakenne on laajalle levittäytynyt ja pieniin keskuksiin keskittynyt. Aluerakenne luo haasteita kestävien ja tasa-arvoisten palveluiden luomiselle, sillä tasa-arvoisten asumisolujen luominen on kallista. Erityisiä haasteita aiheuttavat ikääntyvien palvelut, kun ihmisten liikkumismahdollisuudet heikkenevät. Käytännössä autottoman yhteiskunnan ja tasa-arvoisten palveluiden takaaminen on alueella mahdotonta. Tietoyhteiskunnan mahdollisuudet voivat kuitenkin edistää sekä tasa-arvoa että ympäristökysymysten huomioimista. Tulevaisuudessa etätyöt voivat yleistyä, vaikka vanhemman sukupolven asenteet verkkotyöskentelyä kohtaan ovat usein vastahankaisia. Jatkossa tulee keskittyä pienten kaupunkien vetovoiman säilyttämiseen, koska palveluita ei kuitenkaan voida taata kaikissa kylissä. On olemassa myös riski keskikokoistenkin keskusten kuihtumisesta mikäli niiden hyvinvointiin ei kiinnitetä riittävästi huomiota.

Hidasta elämänrytmiä ja monipuolisia luonnonoloja voidaan pitää Itä-Suomen valttina. Matkailuelinkeino tukee myös ympäristön kunnioittamista alueella. Kaivostoiminta on Itä-Suomessa uusi asia, ja sen suhdetta matkailuun ja luontoon tulee miettiä.

Venäjän kulttuurin merkitys korostuu Itä-Suomessa muuhun Suomeen verrattuna. Monet Venäjään liittyvät hankkeet rahoitetaan raja-alueohjelmien puitteissa, mutta hankkeet voisi huomioida myös EAKR:ssa. EAKR voisi tukea rajayhteistyön kehittymistä ja asenteita omalla toimialueellaan.

Vesistöilläkin on merkitystä Itä-Suomen alueiden saavutettavuuteen. Runsaat vesistöt hidastavat kumipyöräliikennettä, mutta samalle ne luovat laajat mahdollisuudet vesiliikenteelle. Saimaan vesiliikenne ja mutkikkaat väylät aiheuttavat kuitenkin myös ympäristöriskejä.

Alueellisissa painotuksissa ympäristöasiat on huomioitu erityisesti Pohjois-Savossa, jonka toimilinjat 2:n hankkeissa ympäristöasioille on annettu erityistä painoarvoa.

Länsi-Suomen keskustelutilaisuuden (27.10.2010) yhteenveto

Suuralueen kannalta mielenkiintoiset asiakokonaisuudet ja yleistilanne

Ympäristöpositiivisuuden ja kestävä kehityksen käsitteet ovat vaikeita – heijastuvat arvioinnin tuloksissa kun näiden teemojen toteutumista hankkeissa ei pystytä syvällisesti arvioimaan ja analysoimaan. Kestävä kehityksen kriteeristö ja jäsennys eivät ole eksakteja.

Tasa-arvon luokittelu on vaikeaa. Tasa-arvon käsitettä tulisi laajentaa sekä indikaattoreita kehittää vastaamaan paremmin sitä mitä halutaan mitata. Olisi määriteltävä tarkasti, minkä tyyppisiä asioita halutaan edistää. Ohjelmakokonaisuudessa ei saisi olla yhteiskunnallisesti epätasa-arvoisia hankkeita. Myös suhde ESR-ohjelmaan on määriteltävä tarkemmin.

Ympäristöteema koetaan vaikeaksi ja se halutaan osittain tietoisestikin jättää asiantuntijoiden hoidettavaksi. Ympäristövaikutusten arviointi on vaikeaa; rahoittajalla ei aina ole tarvittavaa erikoisosaamista todellisten vaikutusten arvioimiseksi. Länsi-Suomen alueella ei ole ollut käynnissä isoja ympäristöhankkeita vähäisten resurssien vuoksi.

EU-sääntelyn yksityiskohtaistuminen – miten vaikuttaa kestäväan kehitykseen?

Hakijoiden osaaminen – onko alueella riittävän osaavia hakijoita esimerkiksi uusiutuvan energian ja ympäristötekniikan hankkeisiin?

Vihreä liiketoiminta on alueella strategisesti tärkeää.

Yhteenveto kehittämistoimenpiteitä koskevasta keskustelusta

Keskustelu tasa-arvosta päätettiin jättää keskustelun ulkopuolelle, sillä siitä on keskusteltu yleisellä tasolla perinpohjaisesti aikaisemmissa keskustelutilaisuuksissa eikä keskustelu tuo esiin juurikaan alueellisia erityispiirteitä.

Ympäristö- ja energiahankkeet ovat liian pirstoutuneita. Yksi suurempi alueellinen kokonaisuus voisi fokusoida toimintaa ja panostusta. Ympäristöasioiden osalta pitäisi myös valita ydinteemat – nyt ei uskalleta priorisoida. Alueella näyttäytyy ympäristöteema enemmän ympäristönsuojeluna ja vesiensuojeluna enemmän kuin liiketoimintana. Osallistujat olivat sitä mieltä, että kun tähän kiinnitetään enemmän huomiota niin se kääntyy automaattisesti liiketoiminnaksi. Ympäristöhankkeita on ohjelman alkukaudesta käynnistynyt aika vähän ja toiminta vaikuttaa haasteelliselta. Tähän asti on tehty paljon tutkimuksia selvittämisen tasolla, mutta varsinaista liiketoiminnan edistämistä ei ole saatu vielä aikaiseksi. Yrityskentältä löytyy myös vielä niukasti osaamista ympäristöteknologioiden kehittämiseksi. Kuitenkin esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla mielipideilmasto on muuttunut positiivisemmaksi ja sitä kautta lisännyt ympäristöteknologian kysyntää – esimerkiksi yritykset haluavat vuokralaisiksi energiatehokkaisiin rakennuksiin. Vihreä liiketoiminta on myös valittu alueelliseksi strategiaksi. Skeptisimmät spekuloiivat, onko ympäristöliiketoiminnan edistäminen vain kulissi verrattuna ydinvoimaan?

- Alueellinen esimerkki: Bioenergia Etelä-Pohjanmaalla. Pohjanmaalla energiaa säästävän ja uusiutuvan energian teknologian kehittäminen on aivan ykkösjuttu, maakunnassa on mm. bioenergiasta elinvoimaa -klusteri. Teorian ja käytännön välillä vallitsee kuitenkin ristiriita. Bioenergian kehittämistä on tutkittu paljon. Nyt on edetty käytön edistämisen rahoittamiseen, bioenergialiiketoiminta pyritään saamaan käyntiin. Liiketoimintaa ja vientiä ei kuitenkaan ole saatu edistettyä. Toistaiseksi bioenergia ei kannata, halvempiakin vaihtoehtoja on saatavilla. Menestymisen evääksi tarvittaisiin mm. regulaatiota. Bioenergiasta voisi olla lähienergianlähteeksi (energia tuotetaan ja toimitetaan läheltä) mm. vastauksena alueen kasvihuoneiden lämmöntarpeeseen.

Kestävä kehitys toteutuu suurimmassa osassa hankkeita läpileikkaavana ja itsestään selvänä teemana. Yleinen ympäristöasioiden arvostus on yleisellä tasolla noussut. Ensimmäinen intressi on kuitenkin uuden liiketoiminnan syntyminen ja alueen elinkeinoelämän kehittyminen. Vihreän liiketoiminnan mahdollisuudet on huomattu. Esimerkiksi Pirkanmaalla uusiutuvan energian kehittämiseen liittyvät hankkeet ovat merkittävästi lisääntyneet. Jyväskylän yliopistolla on käynnistymässä ympäristöarvioinnin keskus, missä ympäristötieteilijät pohtivat palveluliiketoiminnan käynnistämistä. Haasteena on saada integroitua liiketoiminta-ajattelu jo käynnistysvaiheessa.

Yritysten olisi toiminnassaan tehtävä kestäviä valintoja; muutettava nykyistä liiketoimintaa energiaa ja materiaalia säästävämpään toimintaan. Yhtenä valintakriteerinä tai indikaattorina voisikin yrityshankkeissa olla materiaalitehokkuuden tavoite. Uuden liiketoiminnan luomisen rinnalla on myös olemassa olevien prosessien kautta muutettava toimintaa kestävämmäksi. Kestävän kehitys tuo yrityksille myös kilpailuetua, jota edelläkävijät ovat osanneet jo hyödyntää. Veikkailtiin, että muutaman vuoden päästä on kaikissa yrityksissä integroitu kestävä kehitys osaksi toimintaa (vrt. laatujärjestelmät kymmenen vuotta sitten ja nyt). Kestävän kehityksen liiketoimintaa voitaisiin edistää ja mahdollistaa nykyistä paremmin maksamalla suurempia tukiprosentteja yrityksille, jotka lähettävät kehittämään kestävästä kehityksestä liiketoimintaa.

Kestävän kehityksen teemat olivat kaikkien mielestä tärkeitä ja niiden pitäisikin olla läpäisyperiaatteella mukana kaikissa hankkeissa. Kriteeristöissä on jonkin verran epäselvyyttä ja tulkinnanvaraisuutta. Toisaalta voidaan olettaa, että hankkeet pääsääntöisesti noudattavat kestävän kehityksen periaatteita. Toisaalta saatettaisiin tarvita selkeitä kestävän kehityksen kriteerejä jopa kansallisella tasolla, jotta kaikilla olisi sama ymmärrys asiasta. Kestävän kehityksen toteutumista on myös jokseenkin hankala järkevästi mitata ja arvioida yhden ohjelmakauden aikana. Mittauksen, analyysin ja arvioinnin tulisikin kattaa pidempi aikaväli ja useampia ohjelmakausia. Yhtenä haasteena on sosiaalisesti kestävän maailman mittaaminen – tästä emme ehtineet keskustelemaan.

Tietoisuuden ja kriteerien vieminen rahoittajan tasolta hakijoiden tasolle on vaikeaa – kestävää kehitystä ei osata avata riittävästi. Miten saadaan hakijat ymmärtämään ja noudattamaan asetettuja kriteereitä?